

Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy, edd. František ŠMAHEL a Lenka BOBKOVÁ ve spolupráci s Pavlínou MAŠKOVOU a Robertem NOVOTNÝM, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2012

929 s., ISBN 978-80-7422-093-7

Po Přemyslovcích jsou zde Lucemburkové. Další velká kniha, věnovaná tentokrát zhruba jednomu a čtvrt století našich dějin za čtyř lucemburských králů, bezpochyby dobře ilustruje zájem veřejnosti o historické bádání, přičemž historik medievista by měl být potěšen dvojnásob. Středověk stále přitahuje pozornost, stále se nachází dost čtenářů-neodborníků, kteří před kompilátorskými spisky hledačů tajemství a autorů špatných historických románů dávají přednost odborné popularizaci z per historiků, kteří se vybraným obdobím a jeho problémy profesionálně zabývají. O to větší důraz by měl být kladen na kvalitu popularizace, zejména u knih, které jako tato stojí na pomezí textů odborných a určených laickým čtenářům a po kterých se bude nejprve sahat při zjišťování informací o pojednávaném dějinném období.

Tím jsme se přiblížili k prvnímu problému, společnému pro přemyslovskou i lucemburskou publikaci: jde o pokus o syntézu dějin země za vlády vybraného královského rodu, nebo o výpravnou publikaci o panovnické dynastii na českém trůnu? Otázka to není nepodstatná, neboť z ní vyplývají důsledky pro obsahovou koncepci díla. Přemyslovci byli uspořádáni s větším důrazem na procesy „budování státu“, recenzovaná kniha věnuje větší pozornost lidem a jejich existenci. I ona tedy přesahuje omezený dynastický rozměr, byť i jen zběžně prolistování ale vyvolává pochybnosti o jejím syntetickém charakteru. Zastavme se proto nejprve u obsahu práce.

Editoři ji rozvrhli do tří velkých celků: *První Lucemburkové na českém trůně (1310–1378)*, *Královská vláda, prezentace majestátu a rozkvět kultury* a *Třetí generace Lucemburků na českém trůně (1378–1437)*. Snaha o propojení těchto tří obsáhlých oddílů se ukazuje v úvodních textech ke každé části, které usilují o zasazení dění a problémů do kontextu evropských dějin, dále v částech o stavu země a správních a sociálních strukturách, oddílech s biografickými kapitolkami a se statěmi o „stopách a paměti lucemburské éry“, jež jsou součástí všech velkých celků. Každá ze tří částí tak vytváří v zásadě čtyřstupňovou hierarchii textů, od evropského kontextu přes situaci v zemi a stručné portréty významných aktérů až po krátké články o konkrétních památkách a událostech (ty nejsou oproti předchozím textům opoznámkovány, ale jen opatřeny odkazy na několik titulů relevantní odborné literatury). Tento způsob vrstvení textů od obecného k detailu umožňuje, pokud se jej poštěstí zdařile naplnit, různé způsoby čtení a hledání souvislostí a zároveň je při množství otevíraných témat vstřícný vůči čtenáři, neboť mu podstatně usnadňuje orientaci. Považuji za vhodnější postupovat po textových vrstvách i v této recenzi, neboť časové členění rokem 1378, byť je editoři odůvodňují v úvodu, je přece jen formální a přetrhává kontinuitu společenských, hospodářských a kulturních procesů.

Autory tří velkých shrnujících textů jsou editoři knihy. Lenka Bobková sepsala pojednání o Evropě „na prahu středověku“, František Šmahel zbývající

dvě – o duchovním životě, kultuře a umění za vlády Lucemburků a o evropském panoramatu v letech 1378–1437. Text L. Bobkové představuje tradiční shrnutí událostních dějin, které autorka dobře zná a které podala s velkým ohledem na laické čtenáře. Autorka se podrobněji věnuje situaci v Římské říši, v Českém království a okolnostem vzestupu Lucemburků, pak se výklad zrychluje a zběžněji popisuje události druhého až čtvrtého desetiletí 14. století, aby vyústil v didaktické dvě strany o moru, dvě o renovatio imperii Karla IV. (bez vysvětlení, v čem vlastně spočívalo) a závěrečné konstatování, že „řešení ozývajících se problémů čekalo na císařovy nástupce“. Jakých problémů, to se čtenář nedozví. Závěr stati ukazuje limity autorčina deskriptivního přístupu, který upřednostňuje konstatování událostí před obecnějšími charakteristikami doby a probíhajících trendů. Příkladem může být zmíněná pasáž o moru – výčet bylin užívaných k léčení snad měl mít své místo v tematické kapitole, a ne v úvodním textu. Moru ani demografickému vývoji však žádná věnována není, a čtenář tak opustí problematiku uchlácholen nepřesným konstatováním, že mor sice zdecimoval skoro celou Evropu, Čechy ale „zůstaly prakticky ušetřeny, nikoli však již Morava nebo Uhry“. V poznámkách odkaz na český překlad Bergdoltovy knihy a Grausovu práci z poloviny osmdesátých let, v seznamu literatury ještě jedna studie E. Maura, z novějších titulů k morové epidemii 14. století nic... Nejde zde o výtku autorce úvodní stati, ale celkové koncepci knihy, která tak významnému problému upřela větší pozornost, ač jde o fenomén, který do evropských i našich dějin podstatně zasáhl.

Funkcí vstupních textů by mělo být podat hlavní obrysy doby, zachytit nejdůležitější vývojové linie, a otevřít tak prostor k jejich detailnějšímu pojednání v následných tematických kapitolách. Zbývající dvě úvodní pojednání z pera Františka Šmahela již tento cíl plní podstatně lépe. Autor s nadhledem a schopností výstižné zkratky provádí čtenáře nejprve duchovním a kulturním světem 14. století a poté hlavními souřadnicemi evropského dění během půlstoletí od nástupu Václava IV. do smrti Zikmunda Lucemburského. Vstupní stať k duchovním a kulturním poměrům vyzdvihuje dobu Karla IV., jistě oprávněně, avšak je zjevné, že panovníkova nepřítomnost (Jan Lucemburský) či pasivita (Václav IV.) neznamenaly přerušování rozvíjejících se trendů. Souvislejší linie se v takové situaci hledají obtížně a stať je koncipována spíše encyklopedicky po jednotlivých tématech, jakými jsou doznívání rytířské kultury, počátky humanismu, dostavba katedrály apod. Je patrné, že s druhým textem se autor pohyboval na území suverénně ovládnutém a již jím samým mnohokrátě propátraném. Výklad vychází od událostní linky, avšak do ní zakomponovává odkazy na související fenomény a širší souřadnice. I Šmahel výrazně myslel na čtenáře-nehistoriky a shrnul komplikovaný propletenec událostí v Evropě v posledních desetiletích 14. a prvních 15. století do zřetelně vykresleného obrazu diplomatického dění.

Postupme dále k tematickým statím. Pod souhrnným titulem Panovník, země, společnost se v úvodním oddílu skrývá devět příspěvků, jejichž společným jmenovatelem je zřetel k politickým dějinám. Prvních pět statí v podstatě podrobněji rozvádí a někdy opakuje údaje z úvodního textu L. Bobkové (ta je nakonec sama autorkou tří z nich), neboť pojednávají o lucemburských kořenech, Janovi Lucemburském,

resp. jeho vztazích k české šlechtě, či o Karlovi IV. Až s textem Z. Hledíkové se pozornost začíná přesouvat od panovníků a událostí k společenským strukturám a hlubším spojitostem. Precizní esej, jedna z nejpřínosnějších statí nejen prvé části, nýbrž celé knihy, se v souvislostech Karlovy církevní politiky dotýká mnoha témat evropských dějin 14. století, která pojednává v sevřeném a hutném výkladu, v jehož závěru ukazuje, nakolik byly již v Karlových představách církevního uspořádání založeny budoucí konflikty. Užitečné jsou i výklady o lucemburském hrabství a jeho poměru k Českému království (J. Fantysová-Matějková) a o pojmu *Corona regni Bohemiae* (L. Bobková), kde došlo na podrobnější představení územního vývoje Českého království za Jana Lucemburského a Karla IV. a na pokus o popis správy korunních zemí. Morava se z této části zcela vytratila, alespoň že jinde byly zmíněny Karlovy listiny z dubna 1348 a na okraj zaznělo, že Karel užíval od roku 1334 titul moravského markraběte, jinak se ovšem čtenář více dočte o situaci ve Zhořelecku než v druhé nejvýznamnější korunní zemi. Navzdory titulu celého oddílu jsme se nic podstatného nedozvěděli ani o společnosti, s výjimkou příspěvků Z. Žaluda ke vztahu Jana Lucemburského a české šlechty a zmíněné stati Z. Hledíkové.

Představení společenských a správních struktur v druhém a třetím oddíle je pestřejší a zdařilejší. Podle shrnujícího titulu by v tematických příspěvcích druhého oddílu mělo jít jednak o královský dvůr, panovnická sídla a správu České koruny, jednak o umění a vzdělanost za vlády Lucemburků, spektrum statí ovšem pokrývá větší množství témat. Módní studium dvorů zde našlo vyjádření hned ve čtyřech pojednáních o dvorech všech lucemburských králů na českém trůnu. Z nich zaujme především výklad Petra Elbela o dvoru Zikmunda Lucemburského, jehož studium je spjato s řadou metodických problémů, a prostřednictvím osob, které se kolem posledního Lucemburka pohybovaly, se dotýká celoevropského dění. Elbel také oproti ostatním příspěvkům věnoval alespoň stručnou pozornost královské kanceláři a její činnosti, zamýšlel se nad fázemi vývoje dvora a jeho „národními“ složkami, např. vlivem „italské kliky“, jež se ustavila již na budínském dvoře před rokem 1411. Druhá velká skupina článků se týká sídel, ohlašovaných již v titulu, a dotýká se podoby Pražského hradu, královských hradů v Čechách a markraběcích na Moravě, sídel a hrobů Jana Lucemburského (hrobům jsou však věnovány jen závěrečné odstavce) a pražských rezidencí Václava IV. Není příliš jasné, proč tyto příspěvky jsou zařazeny sem, a ne do oddílu věnovaného stavební činnosti a umělecké tvorbě, kam by spadaly mnohem lépe. Pouhé tři články se dotýkají společenských, hospodářských a správních struktur. Výklad o královských příjmech a regálech (J. Čechura) přehledně shrnuje hlavní příjmy z Čech a odhaduje možné roční příjmy panovníka jen z jeho domény na zhruba 50 000 kop českých grošů. Jakkoli se tato suma zdá vysoká a autor ji přiznaně zvyšuje oproti starším odhadům, ve srovnání s doloženými příjmy např. francouzských králů nejde o nijak závratná čísla, nadto v reálu výrazně umenšená zápisy a zástavami. Pojednání o královských městech v Čechách (R. Šimůnek) se snaží synteticky postihnout hlavní aspekty postavení měst a městského života, ocenit zde musíme pozornost věnovanou stavebním aktivitám uvnitř hradeb a jejich vztahu k (sebe)pojímání města. Třetí stať se zabývá lenním systémem v lucemburském období (R. Novotný), neboť ten představuje

jednu z významných správních forem královské vlády ve 14. století. Byť se zmíněné kapitoly dotýkají podstatných témat, dalece nemohou postihnout všechny důležité aspekty společenského a hospodářského vývoje. Ovšem i příslušné stati třetího oddílu (opět pod titulem Panovník, země a společnost) spíše rozvíjejí politické události nastíněné v úvodním textu, snaží se však nepostupovat v čistě dějové linii a zapojit pojednávané události do hlubších souvislostí. Pozornost si zde rozhodně zaslouží stručný, ale na vlastním obsáhlém výzkumu pražského souměstí postavený výklad P. Čorneje o národnostních poměrech, příspěvky D. Dvořákové k Zikmundově vládě v Uhrách a počátkům jeho říšského panování a pojednání P. Soukupa o vztahu Václava IV. a reformního hnutí. Závěrečná Čornejova kapitola o Zikmundově boji o českou korunu a následné svižné shrnutí Lucemburkových bojů s husity se pak ústrojně propojují s úvodním textem F. Šmahela a vytvářejí celistvější obraz posledního dvacetiletí Zikmundova života.

Celkově překvapuje, kolik prostoru je v těchto tematických oddílech, a vůbec v celém díle, věnováno událostním a politickým dějinám (čtenářsky nepochybně přitažlivějším) oproti společenským proměnám a trendům, natožpak proti otázkám hospodářským. Tyto problémy našly alespoň dílčí prostor v poslední skupině textů o paměti a stopách lucemburské éry, případně v životopisných medailonech, podle mého názoru však nedostatečný. A bylo by o čem psát, vždyť 14. století je dobou dramatických společenských a hospodářských proměn a ne náhodou si F. Graus klade v podtitulu své známé knihy otázku po 14. století jako době krize. Není nutné sdílet přesvědčení o kumulaci krizových fenoménů, je však třeba se jimi zabývat. Mor a demografický vývoj, který již v desetiletích před morem začal stagnovat kvůli přelidnění země a každá živelná pohroma měla za následek hladomor, chudnutí národní církve kvůli fiskálnímu tlaku avignonské kurie, peněžní vývoj a proměny v kurzu stříbra a zlata, jež se promítaly do snižování reálných příjmů vrchností (pouhé dva drobné příspěvky se zabývají mincovními ražbami), systém hospodaření rentovních velkostatků, proměny královské domény, problematika zbožnosti, v níž nejde jen o reformní hnutí (např. významné poznatky jsou ukryty v rozsáhlém výzkumu odpustkových listin, pozoruhodný je rozmach v zakládání oltářnických beneficí v druhé půli 14. a počátkem 15. století) atd. Na některé z vycených otázek se dostalo alespoň ve stručných zmínkách, jiné byly opomenuty.

Další tematický soubor příspěvků druhého oddílu ještě rozšiřuje obraz doby o umění a vzdělanost. Encyklopedicky pojaté vstupní texty lze číst jako průvodce po pražském souměstí a katedrále v době lucemburské. Výtvarné a architektonické památky přístupně přibližují další kapitoly o výzdobě Karlštejna, relikviích, relikviářích a královských insigniích či knižní malbě. Na jedné straně solidní shrnutí dosavadního bádání, na straně druhé texty, které vybízejí k diskusi, neboť v nich autoři zužitkovali své současné a nedávné výzkumy. Platí to pro příspěvky M. Bartlové, M. Nodla, P. Rychterové a P. Cermanové. Jejich články otevírají odlišný pohled na dílčí aspekty lucemburské doby a možná by si zasloužily větší prostor, při kterém by se našly hlubší souvislosti studovaných témat.

Třetí rovinu textů tvoří životopisné medailonky, které se zabývají jednak členy panovnické dynastie, jednak významnými osobnostmi doby. Je zbytečné pobírat se

jednotlivými mikrostudiiemi a vypočítávat postavy, jimž jsou věnovány. Nevelký rozsah příspěvků neumožnil podrobnější představení osobností, a tak jde o tu dobře, tu hůře zvládnuté biogramy, vesměs setrvávající v událostní rovině – co však autorům zbývalo jiného. Sympatické je zařazení statí věnovaných kancléřům na dvorech Janově, Karlově a Václavově, královským lékařům a zmínit je třeba ještě promyšlené pojednání R. Novotného o milcích a nižší šlechtě na dvoře Václava IV. (provázané s výkladem téhož o králově sporu s panstvem), neboť autor se zde vypořádává s rozšířenou představou o králi obklopeném nižší šlechtou. Škoda že příspěvek M. Musílka, věnovaný městským elitám v lucemburských službách, byl proponován jako drobná neopoznámkovaná stať, protože pak by se názorněji ukázalo, že ani měšťané nenalezali na Václavově dvoře výrazné zastoupení.

Poslední úroveň textů nese v každém oddílu titul Stopy a paměť lucemburské éry. Není docela jasné, co je jejich cílem. Zatímco o tom, co se míní „stopami“, si lze učinit jakous takous představu, užitý význam pojmu paměť zůstává v knize neobjasněn. Má jít o druhý život událostí, vytváření kolektivní paměti, či o zcela jiný fenomén? Stručné pojmové vymezení by bylo na místě. Krátké stati zde nevybočují z nastíněného zaměření jednotlivých oddílů – v prvním se zabývají přednostně politickými událostmi, jako jsou např. bitva u Kresčaku či Karlovy cesty do Avignonu nebo do Paříže, v druhém je velká pozornost věnována heraldickým památkám či uměleckým dílům a třetí přináší průhledy do dobové mentality prostřednictvím živých pojednání o meluzinském mýtu, pohledech francouzských literátů na Čechy či o divých mužích v rukopisech Václava IV. K těmto textům můžeme přiřadit ještě soubor příspěvků věnovaných festivitám z prvního oddílu, solidně představujících základní slavnosti, jež sloužily k vizualizaci královské moci – korunovace, sňatky, pohřby, slavnostní vjezdy do měst, lenní přísahy a turnaje či jiné dvorské slavnosti.

Žádný syntetický pokus nemůže obsáhnout vše, vždy se najdou témata, která bude někdo z čtenářů postrádat. Toho jsme se již v recenzi dotkli a je zbytečné to opakovat. Při zaměření na politické dějiny ovšem překvapí, že se z prvé části knihy poněkud vytratily některé významné události vlády Jana Lucemburského, kupříkladu uzavření trenčínských dohod. Stává se již folklórem kritizovat díla vzniklá v pražském prostředí kvůli nedostatečné pozornosti věnované Moravě. Díky lucemburské sekundogeniturně tentokrát Morava nestála zcela stranou a dočkala se pozornosti v medailonech jednotlivých markrabat a ve výkladu o sporech mezi Lucemburky na přelomu 14. a 15. století. Zda je to pozornost dostatečná, nechť posoudí moravští čtenáři sami. Rok 1437 je sice koncem vlády lucemburské dynastie, nikoli však koncem dramatu reformního hnutí, jež je s posledními Lucemburky spojeno. Editori a autoři se s obtížným problémem vypořádali zdařile a podařilo se jim začlenit husitství a husitské války do celku vyprávění, aniž by z nich dělali zvláštní téma, či naopak umenšovali jejich význam v dobovém dění.

Těžko se hodnotí na závěr. Kniha si vynucuje respekt svým rozsahem, obsáhlým a promyšleným obrazovým doprovodem, stylistická stránka textů prozrazuje obrovskou práci redaktorů knihy, neboť některé z příspěvků jen vzdáleně upomínají na obvyklý styl svých autorů a celkový obraz textů je víceméně jednotný. Přestože v posledním desetiletí vyšlo vícero publikací k dějinám 14. století a lucemburské

dynastii, budou Lucemburkové patřit k prvním knihám, po kterých většina čtenářů sáhne, a to oprávněně. Nelze však přehlížet poněkud roztržštěný charakter práce, patrný již v mechanickém dělení celé lucemburské epochy na dvě období kolem roku 1378, prvá třetina knihy nadto příliš nekoresponduje se zbývajícími částmi. Vedle toho editoři říkají, že respektovali odlišná pojetí událostí či uměleckých děl, neboť „odstíny v úhlech pohledu“ prý „nabízejí vesměs vítané obohacení knihy“, stejně jako opakování téhož si prý „žádala celistvost výkladu“. Publikace tím však nabývá podoby sborníku statí, nikoli uceleného shrnutí jedné epochy, v němž by autoři respektovali jednotný záměr. Přemyslovský svazek přinesl, přes všechny kritiky, jež vůči němu byly vzneseny, promyšlený obraz čtyř století českých a moravských dějin za vlády jedné dynastie, obraz vedený jednotící myšlenkou „budování státu“. Podtitul recenzované knihy *Česká koruna uprostřed Evropy* v tomto směru mnoho neříká, uprostřed Evropy se nacházíme dodnes. Možná malicherný detail, v každém případě charakteristický. Jednotný ráz by publikaci bezpochyby dodal větší zřetel k dlouhému trvání společenských, mentálních a hospodářských procesů, které zůstaly skryty za proměnlivou kulisou událostí a leskem velkých děl.

Knihy by měly být posuzovány i podle cílů, které si kladou. Pokud smyslem této publikace bylo encyklopedicky přiblížit poučenému čtenáři, resp. historikovi se zaměřením na jiná období než středověk, lucemburské období v souladu se současným stavem bádání, pak svou funkci plní. O vnitřně hlouběji provázanou syntézu této epochy však přes některé dílčí náběhy nejde.

TOMÁŠ BOROVSÝ

Kateřina KUBÍNOVÁ, *Emauzský cyklus*, Artefactum, Praha 2012

389 s., ISBN 978-80-86890-36-4

Kateřina Kubínová (roz. Engstová) patří k mladším a v medievistice již plně etablovaným a respektovaným badatelům. Výjimečnost jejích prací spočívá v náležité průpravě historické i umělecko-historické, přičemž je schopná být sama sobě z pozice druhého oboru prvním kritikem, který udrží její soudy v relevantních a pro oba obory přijatelných kolejích. Málokterý historik umění její generace se může s takovou jistotou opřít o znalost středověké latiny, o nástroje pomocných věd historických a metodologické postupy obecné historie, stejně jako se málokterý historik může s takovou jistotou opřít o metodologii dějin umění a číst obraz nejen jako pouhou ilustraci, jako obrazové vyústění dějinných příčin, ale jako svébytný pramen a objekt analýzy. Je proto možná paradoxní, že právě toto dvojí školení, a tím nutně obousměrná badatelská autoskepse, se stala (skutečně jen) drobnou slabinou recenzované publikace.

Knihla nepojednává o všech středověkých malbách v komplexu kláštera Na Slovanech, ale toliko o nástěnných malbách v jeho ambitu – o tzv. emauzském cyklu,